

Ingewikkelde tijden, uitdagende opgaven

Verkiezingsnotitie Tweede Kamer 2017

Verantwoording

De gezamenlijke ruimte waar mensen wonen, werken en samenleven is het domein van Platform31. Hoe we in steden en regio's wonen, werken en samenleven verandert met de dag. Wat vandaag een trend is, kan morgen een probleem zijn. Een ingreep hier kan elders een nieuw vraagstuk opleveren. Kennis- en netwerkorganisatie Platform31 zit bovenop maatschappelijke ontwikkelingen, plaatst ze in perspectief, ziet waar het gaat schuren en onderzoekt wat nodig is om problemen op te lossen.

Met onze kennis- en experimentenprogramma's komen we dagelijks in stadswijken en plattelandsgebieden. We verbinden beleid, praktijk en wetenschap om tot een aanpak te komen waarmee bestuurders, beleidsmakers en uitvoerders aan de slag kunnen. We verbinden de frontlijn – wijkagenten, de handen aan het bed, de docenten voor de klas – met de beleidsmakers en we verbinden overheden en markt. Onze analyse en adviezen in deze notitie zijn gebaseerd op de combinatie van praktijkkennis, wetenschappelijke studies en publicaties van landelijke en lokale adviesraden, denktanks en planbureaus.

Uitgave: Platform31
Den Haag, juni 2016

Ingewikkelde tijden, uitdagende opgaven

Platform31 Verkiezingsnotitie Tweede Kamer 2017

De komende Tweede Kamerverkiezingen hebben veel invloed op de toekomst van steden en regio's. De partijprogramma's, de verkiezingsdebatten en de keuzes die tijdens de formatie worden gemaakt voor het nieuwe regeerakkoord – ze bepalen straks het dagelijks leven van meer dan 17 miljoen Nederlanders. In deze notitie presenteert Platform31 de belangrijkste maatschappelijke opgaven voor vitale steden en regio's.

De recessie ligt achter ons, maar crisis en bezuinigingen laten sporen na in het leefklimaat van steden, wijken en dorpen. Door de oprukkende vergrijzing verandert de samenstelling van de beroepsbevolking en door automatisering en robotisering neemt de vraag naar laaggeschoolde arbeid af. Wie jong en kansrijk is trekt naar de steden, terwijl aan de randen van Nederland de bevolking daalt. Met decentralisaties heeft de overheid taken op het gebied van jeugdzorg, maatschappelijke ondersteuning en participatie aan gemeenten overgedragen. Ook streeft de overheid naar een participatie-samenleving: zelfredzaamheid en onderlinge solidariteit van burgers is een centraal uitgangspunt van beleid. Het afgelopen jaar beheerste de aanzwellende stroom vluchtelingen het nieuws. Steden en dorpen hebben te maken met een grote groep vergunninghouders die op zoek zijn naar een woning én naar een plek in onze samenleving. Het denken over Europa is volop in beweging: in steeds meer lidstaten staat Europese samenwerking ter discussie. En met het mondiale klimaatakkoord is de energietransitie een absolute noodzaak geworden. Daardoor werkt verduurzaming ook door op andere beleidsterreinen, zoals wonen en ruimtelijke ordening.

3

Kortom, het is een tijd van ingewikkelde, taaie vraagstukken. Televisie, kranten en digitale media brengen ze dagelijks tot ons. De aanpak vraagt niet alleen om een *sense of urgency*, maar ook om hard werken en creativiteit – van burgers, van politiek en bestuur en van de wetenschap. Met al deze partijen wil Platform31 tot oplossingen komen voor de complexe, uitdagende politieke vraagstukken van vandaag. We presenteren onze agenda langs drie lijnen:

- Verkleinen sociale en ruimtelijke verschillen
- Evenwichtige woningmarkt
- Transitie naar duurzame groei

1 Verkleinen sociale en ruimtelijke verschillen

De sociale afstand tussen groepen in de samenleving – in termen van inkomen, opleiding, kansen op werk, en gezondheid – is de laatste jaren gegroeid. Dat blijkt uit recente studies van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, het Ruimtelijk Planbureau en het Sociaal en Cultureel Planbureau. Ongelijkheid tekent zich af op verschillende schaalniveaus: tussen stadswijken, tussen stad en ommeland en tussen stedelijke en perifere gebieden. Bovendien is de overlap tussen sociale netwerken van kansrijken en kansarmen gering. Verschillende trends zijn van invloed op het sociaal en ruimtelijk uiteengroeien van groepen, denk bijvoorbeeld aan de instroom van asielzoekers die hoofdzakelijk wordt opgevangen in kwetsbare stadswijken en in economisch zwakke plattelandsgebieden en aan GGZ-patiënten die in stadswijken worden gehuisvest. In het onderwijs nemen fragmentatie en segmentatie toe en ook op de arbeidsmarkt tekent zich polarisatie af.

Al jaren weten we dat de gezondheidsverschillen tussen stadswijken van haves en have-nots groot zijn. In Utrecht is het verschil in levensverwachting tussen de gegoede buurt Tuindorp en de naoorlogse flatwijk Overvecht twaalf jaar. Het verschil in afstand is slechts een spoorlijn. In de steden versterkt het prijsopdrijvende effect van de aantrekkende woningmarkt – mede door de lage hypotheekrente – processen van verdringing en sociale uitsortering. Midden- en lage inkomens nemen noodgedwongen hun toevlucht tot minder gewilde wijken. Ook de neiging van mensen om zich te vestigen in buurten waar zij zich thuis voelen, draagt bij aan meer homogene, gelijkgestemde woonmilieus.

4

Segregatie bedreigt de economisch vitaliteit van steden en de leefbaarheid en veiligheid van wijken. Ongelijkheid tussen groepen en tussen regio's kan sociale en daarmee ook politieke spanningen in de hand werken. Dat is ongunstig voor de concurrentiekracht van Nederland. Hoewel de segregatie in Nederland bescheiden is vergeleken met andere landen, is het belangrijk om die relatieve voorsprong vast te houden. Het keren van segregatietendensen is een opgave op verschillende niveaus en beleidssectoren. Met onderstaande aanbevelingen zoomen we uit van het microniveau van de wijk, naar dat van steden en regio's.

Investeer in mensen

In kwetsbare stadswijken raakt de kwaliteit van de woningvoorraad, de leefbaarheid en sociale cohesie door bezuinigingen in sociale en fysieke programma's onder druk. Ook de buitenruimte verschaalt. In sommige wijken is sprake van sociale spanningen, dreigende radicalisering onder jongeren en eenzaamheid en sociaal isolement bij ouderen. Een waterbedeffect is zichtbaar: wijken die (met ISV-gelden) zijn opgeknapt doen het relatief goed, andere dreigen juist af te glijden. Daar is behoefte aan groot onderhoud. Om sociaal-economische en ruimtelijke uitsortering in de

steden tegen te gaan, moet beleid zich niet beperken tot gebiedsgerichte fysieke investeringen, maar gericht zijn op mensen. Dat betekent: goed en aantrekkelijk onderwijs en effectief veiligheids- zorg-, (jeugd)welzijns- en volkshuisvestingsbeleid.

Pak problematische schulden aan

De afgelopen jaren is het aantal huishoudens met problematische schulden fors gestegen. Sociale (wijk)teams constateren dat er sprake is van financiële problemen bij een groot deel van de mensen die ondersteuning zoeken: ze

kampen met betalingsachterstanden en hebben moeite met het betalen van hun vaste lasten. Problematische schulden zitten het oplossen van andere problemen in de weg, omdat het hebben van schulden stress veroorzaakt en dat beperkt het denkvermogen: mensen gaan bij de dag leven. Met het oplossen van schuldenproblematiek neemt de effectiviteit van de hulpverlening op het gebied van werk en gezondheid enorm toe. Tot nu toe zijn we onvoldoende in staat geweest om het tij voor mensen met schulden te keren. Eerder signaleren van schulden, beter grip krijgen op de oorzaken ervan, meer kennis van wat echt werkt en ruimte om te experimenteren met alternatieve arrangementen, die dichtbij de leefwereld van mensen staan, kunnen mensen weer perspectief geven om actief deel te nemen aan de samenleving.

Signaleer radicalisering en bestrijd gevoelens van onveiligheid

Hoewel de geregistreerde criminaliteit daalt, nemen in stedelijke gebieden subjectieve onveiligheidsgevoelens nauwelijks af. Meer inzet op repressie is niet wenselijk om de veiligheidsbeleving te verbeteren. Volgens wetenschappers is het betrekken van bewoners bij veiligheidsproblemen en het versterken van sociale bindingen in de wijk effectiever. Zoek als overheid op veiligheidsgebied daarom (nog) meer samenwerking met burgers: bij toezicht, zorg voor de openbare ruimte, conflictbemiddeling en het maken van beleid. Belangrijk is wel dat overheden hierbij duidelijke kaders stellen, ter voorkoming van

contraproductieve effecten zoals eigenrichting en etnische profilering. Een goede signaleringsstructuur voor radicalisering en sociale spanningen vraagt eveneens van gemeenten en politie dat ze aansluiting zoeken bij bestaande sociale netwerken en relaties opbouwen met (allochtone) rolmodellen.

Langer gezond thuis: voorkomen is beter dan genezen

Langer zelfstandig wonen in de buurt is momenteel het adagium – ook voor mensen met intensieve zorgvragen, beperkingen, verwarring of dementie. Dit vereist goede, preventieve en flexibele ondersteuning in wijken, voldoende aangepaste woningen en voorzieningen in de buurt. Het is echter de vraag of de huidige financierings- en beleidskaders toereikend zijn om dit te realiseren. Experimenteren met gebiedsgerichte oplossingen is nodig om op lokaal niveau tot nieuwe en betere oplossingen te komen om samen oud te worden in de wijk, vereenzaming te voorkomen en diversiteit te omarmen.

Stuur op de sociale compositie van wijken

Gemeenten moeten bij nieuwbouw oog hebben voor de sociale compositie van buurten en wijken, onder meer door een minimumaandeel sociale huurwoningen aan te wijzen. Woningcorporaties kunnen verder bijdragen aan gemengde wijken door slim na te denken over de verkoop van sociale huurwoningen (liever niet verkopen in 'gewilde' wijken) en over passend toewijzen. Corporaties mogen 5 procent niet-passend toewijzen; het is wenselijk hierbij ook gebiedsgerichte afwegingen mee te nemen. Slimme renovatieprogramma's kunnen eveneens worden benut om segregatietendensen te keren. De doelstelling om het sociale evenwicht binnen en tussen wijken te bewaken moet worden meegenomen in prestatieafspraken.

Vergroot de arbeidsparticipatie van kwetsbare groepen

Globalisering en technologische ontwikkelingen stellen steeds hogere eisen aan het kennisniveau en het aanpassingsvermogen van werknemers en werkzoekenden. In stijgend tempo ontstaan nieuwe functies en veranderen of verdwijnen er beroepen. Vooral laagopgeleiden hebben het moeilijk om aan het werk te blijven of werk te vinden. Verwacht wordt dat mensen met een middelbare beroepsopleiding, vaker banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt zullen vervullen, wat gepaard gaat met neerwaartse druk op de lonen. Ook groeit het aantal preciaire banen: laagbetaald en onzeker werk.

Hoe kan het perspectief op werk voor laaggekwalificeerde werkzoekenden worden verbeterd? Hoewel er in de kaartenbakken weinig geschikte banen zijn voor deze groep, is bijvoorbeeld in de zorgsector meer dan genoeg voor hen te doen. Veel nuttig werk ging daar verloren door bezuinigingen. De groep werkzoekenden die langer aan de kant staat, kan worden ingezet voor de uitvoering van maatschappelijke activiteiten wanneer naast de reguliere arbeidsmarkt een parallelle economie wordt ontwikkeld, waarin deze groep in een aangepaste werkomgeving aan het werk kan. Dit vergt veel van het organisatievermogen van bedrijven, maatschappelijke instellingen en overheden, maar het is aantrekkelijker dan het alternatief: een groeiende groep niet-participerende burgers en toenemende maatschappelijke onvrede.

Faciliteer integratie van vergunninghouders

Het afgelopen jaar vond een toenemend aantal vluchtelingen de weg naar Nederland. Onderzoek laat zien dat de arbeidsmarktpositie van hoger opgeleide vluchtelingen die tussen 1995 en 2005 naar Nederland kwamen, niet te benijden is: een derde is werkloos en twee derde van de werkenden heeft een baan (ver) onder het opleidingsniveau uit het land van

herkomst. Wat kan worden gedaan om de arbeidsmarktkansen van nieuwe instromers te vergroten? Uit het verleden hebben we geleerd dat snelle actie centraal moet staan. Om vluchtelingen een grotere kans op succesvolle integratie te bieden, is het belangrijk om snel voor taalonderwijs te zorgen, inzicht te krijgen in hun kwalificaties en talenten en eventuele diploma's te erkennen. Een aantal gemeenten is hier al mee aan de slag gegaan. Ook is het van belang om rekening te houden met lokale en regionale arbeidsmarkt-omstandigheden. Het stimuleren van arbeidsmobiliteit naar regio's met een relatief lage werkloosheid kan de arbeidsparticipatie van vergunninghouders bevorderen.

Vernieuw de aantrekkingskracht van binnensteden

De steden vormen de banenmotor van de economie. Om de aantrekkingskracht van de steden te behouden is het essentieel om de binnensteden vitaal te houden. Winkelfaillissementen hebben de afgelopen jaren grote gaten geslagen in winkelstraten. Waar in Amsterdam, Den Haag en Utrecht de crisis voorbij lijkt, neemt in de stadsharten van kleine en middelgrote steden de leegstand zorgelijke vormen aan. Met de groei van online winkelen en de vergrijzing in het verschiet, dreigt een neerwaartse spiraal. Op dit moment leidt dit tot allerlei kortetermijnoplossingen, zoals goedkoop parkeren, het bestickeren van leegstaande panden en het aanbieden van gratis wifi. De aandacht is eenzijdig gericht op de winkelfunctie, terwijl een gedegen analyse en realistische visie op het toekomstig

functioneren van de binnenstad ontbreekt. Het Rijk ondersteunt dit beperkte perspectief door de Retailagenda als centraal binnenstads-initiatief te positioneren. Het is tijd voor een integraal perspectief: welke functies en structuren passen bij de binnenstad van 2030? Lege winkelruimtes bieden immers volop ruimte om wonen, werken en recreëren in het stadshart (terug) te brengen. Wat zijn dan de meest logische stappen om nú te zetten?

Voer regie op slimme steden: van smart cities naar smart nation

ICT en digitale infrastructuur krijgen steeds meer invloed op de inrichting en de organisatie van het dagelijks leven in steden. Diverse steden betrokken bij *smart city*-experimenten en *living labs* waarin *big data* en digitale technologie worden ingezet om steden aantrekkelijker, veiliger en gezonder te maken. Veel pilots zijn opgezet vanuit technologisch perspectief, zonder heldere visie op de werkelijke meerwaarde voor de stad, de voorzieningen, de lokale overheid en de bewoners. Het ontbreken van technische standaarden en protocollen staat kennisdeling, integratie en opschaling in de weg. Om samenhang aan te brengen in stedelijke initiatieven, moet op rijksniveau een gecoördineerde '*smart nation*'-visie worden ontwikkeld op de maatschappelijke meerwaarde, de toepassingsgebieden en de (privacy-)grenzen van de slimme stad.

Maak een deltaplan voor regionaal-economische ontwikkeling

Op landelijk niveau groeien de economische en sociaal-culturele verschillen tussen regio's. Hoger opgeleide jongeren trekken naar de stad, terwijl het inwonertal aan de randen van Nederland daalt. De achterblijvers zijn

gemiddeld ouder, lager opgeleid en hebben minder te besteden. De arbeidsmarkt en economische vitaliteit van deze gebieden gaat achteruit. Zo was tussen 2008 en 2015 de afname van het aantal banen in Noordoost-Friesland met 9 procent drie keer groter dan in de rest van Nederland. In het dagelijks leven van burgers betekent krimp waardedaling en moeilijke verkoopbaarheid van woningen, achterstallig onderhoud en afkalking van het voorzieningenniveau. Het CBS signaleert bovendien een groeiende sociaal-culturele kloof met de stedelijke bevolking: inwoners van krimpgebieden hebben minder vertrouwen in de politiek, in ambtenaren en in hun sociale omgeving.

7

De groeiende economische en sociaal-culturele verschillen vragen om een heroverweging van het regionaal-economische beleid. Nederland had lange tijd een minister voor Grote Stedenbeleid en in de jaren negentig werd gepleit voor een 'deltaplan voor de grote steden'. Nu de economie aantrekt is het tijd voor een actieprogramma voor regionaal-economische ontwikkeling. Welke economische impulsen kunnen deze regio's vooruit helpen? Het vergroten van het organiserend vermogen op lokaal en regionaal niveau, om optimaal gebruik te maken van de aanwezige potentie in ondernemerschap, kennis en onderwijs en publieke investeringen, kan hiervan een onderdeel zijn.

2 Evenwichtige woningmarkt

Het Nederlandse woonstelsel is het resultaat van ruim een eeuw wetgeving. Wie geen woning kan of wil kopen, schrijft zich in voor een huurwoning en wacht tot er een huis beschikbaar is. Decennialang ging dit goed, maar op veel plaatsen zit de woningmarkt letterlijk en figuurlijk 'zo vast als een huis'. Terwijl in stedelijke gebieden een nieuwe woningnood dreigt te ontstaan, kampen krimpregio's met een overaanbod aan woningen. Aan de onderkant van de koopsector weerspiegelt dit zich in lage prijzen, lange verkooptijden, minder uitgaven aan onderhoud en meer leegstand. Tegelijkertijd wacht op landelijk niveau een forse nieuwbouwpoging, want de woningvraag blijft komende decennia stijgen.

Om wonen betaalbaar te houden en op langere termijn de balans tussen vraag en aanbod te borgen, is aanscherping van het sturingsinstrumentarium nodig. We belichten vijf aspecten.

Ontwikkel beleid voor toekomstige nieuwbouwpogingen

De vraag naar meer woningen is groot: tot 2040 is naar schatting een miljoen extra woningen nodig. Tegelijk staat er veel vastgoed leeg: winkels, bedrijven, kantoren, zorg en voorzieningen. Vergeleken met andere Europese landen is Nederland relatief dicht bebouwd. Het debat over waar we moeten bouwen is op dit moment een lokale aangelegenheid. Hier is een spanningsveld zichtbaar tussen gemeenten die zowel in bestaande stad als in de nieuwbouwlocaties kwaliteit willen, en ontwikkelaars die projecten prefereren met weinig complexiteit en beperkte risico's. Nu de markt in delen van Nederland weer aantrekt, is behoefte aan een beleidsvisie. Lokaal is de vraag of uitbreiding moet plaatsvinden aan de randen van steden en dorpen, of dat juist ingezet moet worden op inbreiding. Op bovenlokaal niveau is behoefte aan regie van hogerhand om een meerkernig stedennetwerk te ontwikkelen, waarmee onze groene metropool als één stedelijk gebied kan concurreren met andere metropolitane gebieden.

Herzie het huurtoeslagstelsel

De huurtoeslag is een van de kerninstrumenten van de Rijksoverheid om wonen betaalbaar te maken voor huurders met lage inkomens. Van alle huurders heeft ongeveer de helft recht op

huurtoeslag en gemiddeld dekt de huurtoeslag 40 procent van de huurprijs. De huurtoeslag komt over het algemeen terecht bij huishoudens die dat het hardst nodig hebben. Daardoor kunnen ze een betaalbare woning huren die bij hun inkomenssituatie past. De overheidsuitgave aan huurtoeslag steeg tussen 2006 en 2015 van 1,9 naar ruim 3 miljard euro en naar verwachting zet deze stijging de komende jaren door. Omdat het huurtoeslagsysteem een aantal ondoelmatigheden en ongewenste bijeffecten kent, onderzocht Platform31 varianten voor hervorming van het instrument. Om het wonen voor lage inkomensgroepen én voor het Rijk betaalbaar te houden, is herziening van het stelsel gewenst.

Maak flexibele toewijzing en tijdelijke woonvormen mogelijk

In sommige steden loopt de wachttijd voor een sociale huurwoning op tot meer dan acht jaar. Maar niet alle woningzoekenden zijn in staat

om voldoende 'wachtijd' (inschrijf- of woonduur) op te bouwen. Dit geldt voor spoedzoekers op de woningmarkt, zoals vergunninghouders, arbeidsmigranten, studenten en starters, maar ook voor cliënten die uitstromen uit intramurale instellingen, mantelzorgers of mensen in een scheiding.

Daarnaast heeft het huidige toewijzingssysteem negatieve effecten op de mobiliteit op de arbeidsmarkt, want wie elders een baan vindt, kan de inschrijvingsduur niet meenemen naar een andere gemeente. Het huidige kabinet zette al voorzichtige stappen om het ijzeren criterium van de wachtijd te verzachten, maar om mee te groeien met de toenemende flexibilisering van de samenleving zijn meer aanpassingen nodig.

Het aantal spoedzoekers dat betaalbare huurwoning nodig heeft neemt snel toe: in 2016 ging het om meer dan een miljoen huishoudens en de komende jaren zal de stijging doorzetten. Veel nieuwkomers zijn gebaat bij tussenoplossingen in de vorm van betaalbare tijdelijke woonruimte die op korte termijn beschikbaar is. Een tijdelijk huurcontract is voor velen geen bezwaar als opstapje naar een passende reguliere huurwoning. Experimenteeruimte is nodig om instrumenten te ontwikkelen voor tijdelijke en flexibele toewijzing. Denk daarbij aan woningdelen, maar ook aan het verkennen van inkomensvolgend huurbeleid.

Reorganiseer de woningmarkt in krimpgebieden

In gebieden met een ontspannen woningmarkt is behoefte aan instrumenten die de balans helpen herstellen. Dat betekent niet alleen zorgen voor minder aanbod, maar ook voor een aanbod dat beter inspeelt op de vraag. Naast sloop van slechte woningen, is op sommige plekken juist toevoeging van passend aanbod nodig, bijvoorbeeld voor de grote groep ouderen die langer zelfstandig moet blijven wonen. Een centraal probleem vormt het ontbreken van een financieringsmodel voor renovatie en sloop van woningen in krimpgebieden. Praktijkervaring wijst uit dat particulieren deze opgave niet kunnen dragen, want investeringen verdienen zich in een ontspannen woningmarkt niet of nauwelijks terug.

Het bouwen van tijdelijke huurwoningen of het opkopen en tijdelijk verhuren van appartementen zijn potentieel succesvolle strategieën. Bestaande regels die dit onrendabel en onaantrekkelijk maken voor investeerders en corporaties, zijn aan herziening toe. De sloop- en renovatieopgave vraagt om middelen. Op kleine schaal worden door particulieren wel stappen gemaakt, maar in de nabije toekomst zijn grotere ingrepen noodzakelijk. Hiervoor moet een landelijk of regionaal transitiefonds worden opgezet waaraan zowel overheden (gemeenten, provincies en het Rijk), als marktpartijen bijdragen.

9

Faciliteer vastgoedbeheer door bewonerscollectieven

Met de participatiesamenleving beoogt de overheid dat burgers taken en verantwoordelijkheden overnemen van instituties. Wanneer burgerinitiatieven zelf vastgoed willen gaan beheren of overnemen, vormen de kaders van de commerciële markt echter een struikelblok. We zagen dit in verschillende projecten en experimenten, zowel bij panden van corporaties als bij zorginstellingen en bij rijksvastgoed. Juist bij panden die voorheen een maatschappelijke functie vervulden zoals buurthuizen, stuiten bewonersinitiatieven vaak op belemmeringen. Ondanks de burgerkracht en het

maatschappelijk draagvlak voor zulke initiatieven, is het eindresultaat vaak leegstand of sloop 'omdat er geen markt voor is'.

Om bewonerscollectieven de status en erkenning te geven die ze volgens het beleidsdiscours van de participatiesamenleving verdienen, moeten er passende beleidskaders komen voor beheer en verkoop van vastgoed aan bewonerscollectieven. Naast marktwaarde moet daarbij worden gekeken naar het perspectief van maatschappelijke waarde, of naar voorwaarden waaronder korting of gereduceerde tarieven mogelijk worden voor een maatschappelijke bestemming.

3 Transitie naar duurzame groei

In het Energieakkoord (2013) en het in Parijs gesloten Klimaatakkoord (2015) zijn ambitieuze afspraken gemaakt over energiebesparing en verduurzaming. Hoewel het aandeel duurzame energie de afgelopen tien jaar steeg van 1,4 naar 5,6 procent, blijkt uit recente berekeningen dat de doelstelling van 14 procent duurzame energie in 2020 niet wordt gehaald. Vergeleken met de rest van Europa loopt Nederland schromelijk achter: alleen in Malta en Luxemburg is het aandeel duurzaam in de energiemix lager dan bij ons. Met opschaling van wind op land en zee en afbouw van de gaswinning is de transitie naar duurzaam ingezet, maar versnelling is nodig om de doelen binnen bereik te houden.

Duurzame energie – wind op land maar ook grootschalige zonneweides – wordt steeds meer een ruimtelijk inpassingsvraagstuk. Veel ‘makkelijke’ locaties zijn inmiddels vergeven en lokaal verzet tegen windparken, zowel op land als voor de kust, is vaak groot en vasthoudend. De publieke opinie lijkt zich tegen decentrale energieopwekking te keren. Naast angst voor geluidsoverlast, landschaps- en horizonvervuiling door windmolens, speelt in perifere regio’s soms het sentiment dat bewoners niet willen opdraaien voor de energievraag van de Randstad. Ze willen er op zijn minst iets voor terug.

Verduurzaming vereist naast decentrale opwekking ook aanzienlijke energiebesparingen. Het Ministerie van Economische Zaken streeft naar een CO₂-neutrale woningvoorraad in 2035. Gebruik van fossiele brandstoffen is dan geen optie meer. De bestaande gebouwvoorraad – zowel woningen van particulieren, corporaties en beleggers, als kantoren, winkels en bedrijfsvastgoed – is grotendeels verouderd en verre van energiezuinig. Naar verwachting staat 90 procent van het huidige vastgoed er nog in 2050. Van de bestaande woningen is 50 tot 70 procent binnen twintig aan ingrijpende renovatie jaar toe. Hoe realiseren we de noodzakelijke energiesprong? Eigenaar-bewoners wachten op subsidies, bouwers op voldoende massa, Verenigingen van Eigenaren (VvE’s) op ontzorgende intermediairs en corporaties hebben meer opgaven dan energiezuinig renoveren.

Tot slot betekent verduurzaming: aandacht voor circulair inkopen en aanbesteden. De overheid zet op dit punt stappen in de goede richting; vraagcreatie vanuit de overheid moet het aanbod op de markt doen toenemen. De transitie naar duurzame groei vraagt consistente beleidskeuzes. We behandelen vijf prioriteiten.

Ontwikkel instrumenten voor draagvlak en ruimtelijke inpassing van duurzame energie

De energietransitie introduceert een nieuwe dimensie in de relatie tussen stad en platteland: waar perifere regio’s meer vruchten willen plukken van de economische groei in de steden, hebben de steden het landelijk gebied nodig voor verduurzaming van hun energievoorziening. Naast regionale afstemming, is behoefte aan instrumenten om lokaal draagvlak en interregionale solidariteit te vergroten. Dat de participatiesamenleving zich

in het energiedomein manifesteert, biedt perspectieven. De afgelopen jaren zijn honderden lokale energie-initiatieven ontstaan in dorpen, wijken en steden, waarvan sommige ook bijdragen aan de instandhouding van wijk- en dorpsvoorzieningen. Experimenteerruimte is nodig om tot nieuwe ontwikkel-, inspraak- en verdienmodellen te komen die zorgen voor een evenwichtige verdeling van baten en lasten. Daarbij moet een verbinding worden gelegd tussen *top down*-planning en energieke initiatieven van onderop.

Ook binnen de stadsgrenzen moet worden ingezet op decentrale opwekking. Door het stimuleren van particuliere investeringen in zonnepanelen (met bijpassende arrangementen), maar ook door het stedelijk dakoppervlak – van corporatiebezit, maatschappelijk vastgoed en utiliteitsbouw – te optimaliseren voor zonne-energie. De hiertoe ontwikkelde postcoderoosregeling is onvoldoende effectief gebleken.

Versneld naar CO₂-neutraal wonen

12

Verduurzaming van de woningvoorraad moet ingezet worden langs twee lijnen: versneld richting CO₂-neutraal waar het kan, en stapsgewijs waar het moet. De eerste ‘gasloze’ wijken zijn al opgeleverd en binnen afzienbare tijd worden de eerste bestaande wijken afgekoppeld van het gasnet. In 2050 zal er geen aardgas meer door ons net stromen. Om woningen CO₂-neutraal te maken zijn er grofweg twee oplossingen: *all-electric* en warmtenetten. Rond *all-electric* is de innovatie in volle gang – zie de geleidelijke opschaling van Nul-op-de-Meter-concepten. De ontwikkeling van warmtenetten hapert, terwijl voor minimaal 30 procent van de bestaande woningen aansluiting op een warmtenet de voordeligste optie lijkt. Consistent overheidsbeleid is nodig voor de lange termijn, anders blijven investeerders afwachtend. Zonder rendabele businesscases is het problematisch om de vraagzijde te interesseren voor warmtenetten, terwijl warmte in stedelijke gebieden een noodzakelijk alternatief is om afscheid te kunnen nemen van gas.

Faciliteer stapsgewijze verduurzaming van de particuliere voorraad

In particuliere woningvoorraad moet het tempo van verduurzaming omhoog. Bestaande instrumenten om eigenaar-bewoners te verleiden tot het nemen van energiebesparende maatregelen hebben weinig effect. De meeste woningbezitters hebben weinig interesse in energiebesparing. Omdat de energieprestatie vooral in gespannen woningmarkten nauwelijks doorwerkt in de woningwaarde, is er voor eigenaren geen stimulans om in energiebesparing te investeren. Ook de markt is afwachtend: de opgave wordt onvoldoende opgepakt. Stimuleringsmaatregelen voor eigenaar-bewoners moeten daarom de vrijblijvendheid voorbij. Wat nodig is, zijn slimme combinaties van wortel (subsidies en ontzorgende pakketten) en stok (handhaving en sanctienering of wellicht fiscalisering). Kansen liggen in het creëren van meerwaarde voor bewoners, bijvoorbeeld door energiebesparing te koppelen aan andere verbeteringen die het woon- en zorgcomfort (gezond binnenklimaat) verhogen, en in buurtgerichte aanpakken. Ook is aandacht nodig voor het oplossen van belemmeringen bij (gemengde) VvE’s.

Maak hergebruik en transformatie aantrekkelijk

Verduurzaming betekent ook transformatie van leegstaand vastgoed. Gemeenten, ontwikkelaars, marktpartijen, bewoners: iedereen ziet liever hergebruik van lege panden dan uitzichtloze leegstand. Het prijkt ook bovenaan de SER-ladder voor duurzame verstedelijking. Toch komt herbestemming en transformatie moeizaam van de grond. Deels door onbekendheid (herbestemming kan vaak sneller, eenvoudiger en goedkoper dan partijen denken), deels ook zijn er belemmeringen. Juridisch wordt meer mogelijk met de nieuwe Omgevingswet, maar financiële barrières blijven. Nieuwbouw elders is snel

aantrekkelijker, ook al zijn de maatschappelijk effecten minder wenselijk. Met welke maatregelen kunnen drempels worden weggenomen? Denkrichtingen zijn btw-teruggave, gedeeltelijke vrijstelling van de verhuurdersheffing en het woningwaarderingstelsel bij transformatie van (door de gemeente) aangewezen lege panden, maar ook het heffen van een belasting op weilandbouw.

Realiseer klimaatbestendige steden

Klimaatadaptatie is een belangrijk aspect om steden toekomstbestendig te maken. In stedelijk gebied ontstaan problemen met het absorberen van de heftige en korte regenbuien die ons land steeds vaker treffen. Bestaande waterberging is hier niet op berekend en door 'verstening' van tuinen en publieke ruimten is de absorptiekracht van de stad afgenomen. Door langere warmte- en droogteperiodes ontstaat hitte- en droogtestress, waarin de opgave is om water langer vast te houden en te zorgen voor koelte-eilanden.

Dit betekent een complexe herinrichtingsopgave voor de steden. Adaptatie is mogelijk door het aanleggen van klimaatbuffers, zoals waterpleinen en vegetatie in tuinen en op daken, maar ook door minder verharding. Dit is een opgave voor particulieren, woningcorporaties, bedrijven, gemeenten en de waterschappen. Vergroten van het bewustzijn, zodat alle partijen zich realiseren dat ze kunnen bijdragen aan een klimaatbestendige stad, is een uitdaging. Door partijen samen te brengen kan in co-creatie gewerkt worden aan de inrichting van steden. Stimuleringsprogramma's die op kleine schaal effectief bleken, kunnen elders in het land worden uitgerold.

Afsluiting

Na jaren van hoogconjunctuur, waardestijging van woningen, langlopende ISV-programma's en integrale wijkaanpakken, braken er in 2008 magere jaren aan. Nu die periode achter ons ligt, zijn her en der in de fysieke en economische structuur van Nederland zwakke plekken zichtbaar. Ook de sociale infrastructuur vertoont tekenen van slijtage. De afgelopen jaren laaide het debat op over maatschappelijke ongelijkheid en segregatie en de maatschappelijke kansen van kwetsbare groepen dreigen te slinken. Intussen werpt de verduurzamingsopgave een nieuwe grote uitdaging op.

In deze notitie presenteerden we drie grote uitdagingen voor stad en regio: het verkleinen van sociale en ruimtelijke verschillen, meer evenwicht op de woningmarkt en de transitie naar duurzame groei. Het is kansrijk om deze grote verbeteropgaven met elkaar te verbinden. De huidige rentestand vormt een gunstige conditie voor diepte-investeringen in onze toekomst, die bovendien een impuls kunnen opleveren voor economie en werkgelegenheid. De verduurzamingsopgave, inclusief de klimaatadaptatie-opgave, kan het nieuwe koppelingsmechanisme worden voor stedelijke vernieuwing en regionale revitalisering. Ook de broodnodige sociale programma's kunnen hiermee nieuw leven ingeblazen worden.

De hier geschetste beleidsuitdagingen zijn complex. Maar het is de uitdrukkelijke ambitie van Platform31 om met haar partners deze vraagstukken op te pakken. Wie op zoek is naar creatieve oplossingen voor genoemde taaie vraagstukken vindt Platform31 aan zijn zijde.